

Osmanlı Minyatürlerinde Kasaplık

Butchers in Ottoman Miniatures

M. Ebru Zeren*

Gözde Sazak**

Özet:

Bu makale, tarihsel belge değeri taşıyan Osmanlı minyatürleri üzerinden dönemin kasap esnafı ve kasaplık mesleğiyle ilgili mekân, alet ve çalışma şekillerini görsel olarak sunmayı ve elde edilen tespitleri paylaşmayı amaçlamaktadır. Kasap esnafı ile ilgili minyatürler, özellikle çeşitli nedenlerle düzenlenen şenlikler esnasında esnaf alayı geçişlerini sergileyen surnâmelerde bulunur. Bunun dışında ender olarak edebi eserlerde de kasap dükkânını tasvir eden minyatürler de mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Esnaf, Kasap, Minyatür, Surnâme.

Abstract:

This paper describes various Ottoman miniatures which illustrate butchers, their profession, their work place and tools. Miniatures can be regarded as historical documents. Miniatures which porty butchers can be found in *surname*'s which illustrate the parade of craftsmen on festivals. Miniatures portraying butchers can also be found, though rarely, in some literary works.

Key words: Ottoman, Tradesman, Butcher, Miniature, Surnâme.

Osmanlı döneminde esnaf teşkilatının bir kolunu oluşturan kasaplık mesleğinin işleyişini, kanunnâme ve fetvalar dahil olmak üzere tarihsel belgeler ve Osmanlı iktisat tarihi

* M. Ebru Zeren, Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul.
ebruzeren@yahoo.com

** Gözde Sazak, Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul.
gozdesazak@superonline.com

konusunda yapılmış tarihsel incelemelerden yola çıkarak dönemin resimli tanıkları olan Osmanlı minyatürleri üzerinden okumaya çalıştık. Minyatürleri yorumlarken buldukları eserlerin ulaşabildiğimiz metinleri bizim için ana kaynağı oluşturdu. Şüphesiz bu çalışma, tarihsel belge olarak bize sayısız ipuçları sağlayan minyatürler üzerinden yapılmış bir deneme niteliği taşımaktadır ve yorumlarla yaptığımız bu tespitlerin bu alanda yapılacak yeni kültür ve sanat tarihi çalışmaları ile doğrulanması en büyük ümidimizdir. Bu makalede minyatürler, üslup açısından incelenmeyip kültürümüzde kasaplık mesleği ile ilgili ve dönem içerisindeki işleyişi ile ilgili olarak gerçekçi bilgileri elde etmek amacıyla ele alınmıştır.

Osmanlı öncesi kasaplık mesleği

Türklerin tarihin en eski zamanlarından itibaren yaşadıkları bozkır hayatı ve atlı göçebe kültürlerinden dolayı hayvancılık başlıca uğraşları, et ise en önemli besin kaynakları olmuştur. Anadolu Selçukluları döneminde de Türkmenler hayvancılık ile uğraşmış, büyük sürülere sahip olmuşlardır. Şam, Diyarbakır, İran ve Irak'a Anadolu'daki bu sürülerden koyun temin edilirdi. Bu büyük sürülerin sürekli barındıkları ağıllar Kayseri ve Sivas civarında idi. Ayrıca Sivas'ta koyun pazarı bulunurdu.¹

Selçuklularda şehirden şehire sığır ve koyunları götürerek satan, hayvan ticareti ile uğraşan meslek sahibine “cellab” denirdi.² Cellablar, hayvanları kasaplar için toplu olarak kesilmek üzere salhaneye getirirlerdi. Bunlar, temizlik için şehir dışında kurulurdu. Konya'nın dış kısmındaki *Bab-ı Meslâh* (Salhane Kapısı) salhanenin şehir dışında olduğunu göstermektedir.³ Bu dönemdeki metinlerde kasap için sellah⁴ kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir.⁵ Bu sebeple salhanede hayvan kesim yapan kişilere sellah denildiği ve bunların kasap olduğu anlaşılmaktadır.

Arapça olan kasap kelimesinin anlamı hayvan kesme işini devamlı surette yapan, bunu meslek edinen kimsedir. Hayvancılıkla geçinen bozkır toplumlarında herkes kendi hayvanını kesebildiği için kasaplık meslek olarak yerleşik düzene geçmeden önce ortaya çıkmamıştır.⁶ İslamiyet ile birlikte kasaplık mesleğinin kuralları, özellikle sağlıkla ilgili olanları, Kuran-ı Kerim ve sünnetle belirlenmiştir. Kasaplığın sağlık şartlarına uygun yürütülmesini denetleyen muhtesiplik görevi, Osmanlı döneminde de devam etmiştir. İslam devrinin başlangıcında ve

¹ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 32.

² *age.*, s. 31.

³ *age.*, s. 56.

⁴ Sellah: Kasaplık hayvan kesen, yüten. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 25. Baskı, Ankara 2008.

⁵ *age.*, s. 57.

⁶ Nebi Bozkurt, “Kasap”, *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, İstanbul 2001, s. 534.

daha sonra kasapların aynı zamanda kestikleri eti pişirerek yemek (kebab) yaptıkları bilinmektedir.⁷

XIII. yüzyılda Horasan'dan Kırşehir'e yerleşen Ahî Evran'ın kurduğu Ahilik teşkilâtı, Türk esnaf teşkilatının temelini oluşturmuştur. Ahilerin anayasası olan Fütüvvetnâme, esnaflık mesleği ile ilgili her türlü kuralı belirlemiştir.⁸ Fütüvvet verilmeyen mesleklerden biri de kasaplıktır. Bunun sebebi Hz. Muhammed'in kasapların bulaştığı pislikten dolayı bu mesleği değersiz görmesidir.⁹

Selçuklu döneminde kasapların dükkân sahibi olduğu bilinmektedir.¹⁰ Kasaplar Konya, Kırşehir, Sivas, Kayseri'de şehir dışında kurdukları Kasaplar Çarşısı'nda toplu olarak çalışıyorlardı.¹¹ Şehir dışında kurulmuş olan salhane ve Kasaplar Çarşısı'nın yanında; kesilmiş hayvanların derilerini işleyen debbağların çalıştığı debbağistan veya tabakhane de yer almaktaydı. Debbağların pîri Ahî Evran'dır.¹²

Osmanlı döneminde kasaplık mesleği

Osmanlı esnaf teşkilatı, Ahilik ve Selçuklu esnaf teşkilatının devamıdır. Esnaf teşkilatının kuruluşunda dinin rolü ve her esnaf grubunun pîrinin olduğu bilinen bir gerçektir. Osmanlı esnafının hiyerarşik yapılanmasında Ahilikten farklı olarak, esnafın birinci derece amiri kadı ve muhtesipler idi. Esnaf yönetici grubunda bulunan şeyh, duacı ve nakib (peygamber soyundan gelenlerin haklarını dağıtan kişi) dışında çavuş, yiğitbaşı, kethüda (veya kâhya) ve ikinci kademe olarak da ihtiyarlar denilen ustalar bulunurdu¹³. Bu yönetici grup dışındaki diğer esnaflar ustalar, kalfalar ve çıraklar idi. Şeyh, nakib, duacı, çavuş, yiğitbaşı adıyla anılan reislerin hak ve yetkileri Osmanlı esnaf teşkilatında zaman içinde kethüdalara devrolmuştur.¹⁴ XVII. yüzyıl içinde fütüvvet usulünü uygulayacak vasıflı esnafın azalması ve gayrimüslimlerin ticarete girmesi sebebiyle Ahilik teşkilatı yerini lonca sistemine bırakmıştır. Bu yeni sistemde bile reise şeyh denmesi ve devletle esnaf ilişkilerini yürüten "ihtiyar heyeti" denen idarecilerin bulunması, aslında Ahilik geleneğinin sürdüğünü gösterir. Esnaf teşkilatında amirlik görevi mesleklere göre değişmektedir. Kasap esnafı için amir

⁷ Merçil, *a.g.e.*, s. 56.

⁸ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Elif Kitabevi, İstanbul 2006, s. 235,253.

⁹ Merçil, *a.g.e.*, s.56.

¹⁰ *age.*, s. 56.

¹¹ *age.*, s. 57.

¹² *age.*, s. 33-34.

¹³ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi I*. Cilt, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, s. 347.

¹⁴ Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği H. 1100-1200/M. 1688-1786*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, s. 26-27.

yazıcıdır.¹⁵ İslam devrinden itibaren kasapların gayrimüslimlerden olmamasına özen gösterilmiş, Osmanlı döneminde de müslüman ve gayrimüslimlerin kasapları ayrı tutulmuştur. Bu sınıflandırmaya göre müslüman, yahudi ve zimmi kasap esnafları bulunmaktaydı. Bunun dışında Müslüman kasap esnafı, koyun ve sığır kasapları olarak iki farklı gruba ayrılmış; sakatat satan esnaf ise kasap esnafından ayrı tutulmuştur.

Osmanlı döneminde et, Anadolu, Eflak, Boğdan, Trakya (Kavala), Bulgaristan, Makedonya (Selanik), Teselya ve Mora'dan sağlanırdı¹⁶. Bu dönemde de cellalık mesleği aynen devam etmiş, celepler (celepkeşanlar) hayvanları salhanelere getirmekle görevli olan birer esnaf örgütü kolu olarak yer almıştır. Sermaye gerektiren bu iş, gönüllülük veya zengin tüccarların mecbur tutulması ile yürütülürdü¹⁷. İstanbul'a et iaşesinden padişahın koyun emini ve kasapbaşısı sorumlu idi.¹⁸

İstanbul'da fetihten sonra ilk salhanenin kurulduğu Yedikule, XVIII. yüzyıla dek bu konumunu sürdürse de bu yüzyılda salhanelerin uzaklığı gerekçesiyle şehrin çeşitli yerlerinde; deniz kıyısında Eğrikapı, Eyüp, Balat, Eminönü ve Üsküdar'da kesim yerleri yapıldı.¹⁹ Salhaneçiler, bu dönemde kasaplardan ayrı bir esnaf kolu olarak örgütlenmişlerdir. Hayvan kesimi salhaneler dışında sadece Atmeydanı'nda bulunan kasaplar tarafından açık havada gerçekleştirilirdi. Bu esnaflar, kestikleri koyun ve keçilerin etlerini burada asıp satarlardı.²⁰

Kesilen koyun ve sığırların şehrin merkezine getirildiği yol Bizans'tan beri değişmemiş olan ve Yedikule Kapısı'ndan başlayıp Bizans döneminde *Forum Bovis* olarak bilinen *Et Meydanı*(*Meydan-ı Lahm*)'nda sonlanan *Kasap Yolu*'dur.²¹ Bu nakil işi için görevlendirilmiş *seğirdim* adıyla anılan yeniçeri askerleri²² tarafından Et Meydanı'na getirilen etler, yeniçeri odalarına dağıtılırdı.

Osmanlı döneminde koyun ve sığır eti satışı hem dükkânlarda, hem seyyar kasaplar tarafından sokaklarda gerçekleşirdi. Kasapların dükkânlarının nerede olduğuna gelince, *Kasap İlyas* (Cerrahpaşa), *Ördek Kasap*, *Taşkasap* (Molla Gürani), *Kasap Demirhan* (Cibali),

¹⁵ *age.*, s. 27-28.

¹⁶ Halil İnalçık, "İaşe", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 116.

¹⁷ İstanbul Ansiklopedisi Yayın Kurulu, "Mezbahalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 446.

¹⁸ İnalçık, *a.g.m.*, s. 118.

¹⁹ İstanbul Ansiklopedisi Yayın Kurulu, *a.g.m.*, s. 447.

²⁰ Burçak Evren, *Osmanlı Esnafı*, Doğan Kitapçılık, I. Baskı, İstanbul, 1999, s. 171.

²¹ Neşe Yeşilkaya, "Transformation of İstanbul in the Early Nineteenth Century", *International Gazimagusa Symposium 2004 Medi-Triology: Momentum, Metamorphosis, Manifesto*, 12-16 April 2004, Eastern Mediterranean University, Gazimagusa, Northern Cyprus, s. 396-402.

²² Evliya Çelebi seyahatnamesinde bu yeniçerilerden *Seğirdim At Meydanı Esnafı* olarak bahseder ve onların etleri odalara nasıl taşındığını alayın bir parçası olarak canlı bir şekilde nakleder. Esnaf alay geçişi için bkz. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, C. I, hzl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Ali Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 471-667.

Soğukkuyu Kasap Sokağı (Zeyrek) örneklerinde görüldüğü gibi Fatih'in bu eski mahalle ve sokaklarının kasap ismi taşımaları şüphesiz burada yoğunluk arz eden kasap esnafının en önemli göstergesidir. Kasapların dükkanının olması geleneği önceki bölümde anlattığımız gibi Selçuklulardan beri devam etmektedir. Samatya'daki *Kasap İlyas Cami*'nin banisi olan Kasap İlyas, sadece kasap değil, Fatih'le birlikte fethe katıldığı için nimetü'l-ceyş'ten olup orduya et sağlayan Fatih'in kasapbaşısıdır ve fetihten sonra Fatih tarafından kendisine toprak verilerek onurlandırılmıştır.²³ Yine Fatih'teki *Kasap Demirhan Mescidi*'nin Fatih'in kasapbaşısı olan Kasap Demirhan; Molla Gürani Kızılelma Caddesi'ndeki *Kasap Halil (Kasapbaşı) Mescidi*'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın kasapbaşısı olan Kasap Halil tarafından yapılmış olduğu bilinmektedir. Bütün bu veriler, XVII. yüzyılın sonunda Kazlıçeşme'de yapılan ve *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Mescidi* olarak da bilinen *Kasaplar Mescidi*'nin de banisinin de kasap olduğunu veya burda kasap dükkanları bulunduğunu düşündürmektedir.²⁴

Dersaadet (sur içi) ve Bilâd-ı Selase (Eyüp, Galata ve Üsküdar) dâhilinde kasap dükkânları gedikli²⁵ idi. Celeplerin getirdiği hayvanlar İstanbul Kadılığı'nca sayıldıktan sonra kesilmek üzere salhaneye ve kasap dükkânlarına dağıtılırdı.²⁶ Dükkânların ve satışın denetimi İhtisap Nezareti tarafından yapılır; dükkânların temizliği, kesilen hayvanların niteliği, dükkânda yeterli et olup olmadığı ve terazinin doğruluğu sürekli kontrol edilirdi. Düzenlenen nizamnâmelere göre sakat, zayıf, hastalıklı hayvan kesilmeyecek, hayvanın üzerinden sakatat ve deri temizce çıkarılacak idi. Aksi takdirde gedik iptal edilirdi.²⁷ Önceleri dükkânlar gedik usülü ile açılabilirdi iken XIX. yüzyılda gediğin kaldırılmasıyla et ticaretinin serbest hale gelmesi sağlanmış, ancak yine de dükkân açmak için şehremanetinden ruhsat alma zorunluluğu devam etmiştir.²⁸ Et fiyatları ise çıkarılan ihtisap kanunnameleri ile narh (en üst satış fiyatı) ile düzenlenirdi.²⁹

Gedikli kasap dükkânlarının içinde özel lağımları, hayvan kesmeye mahsus salhaneleri (selh-hane)³⁰ bulunurdu. Kasap dükkânında etleri asmak için Selçuklu döneminde *kanara*³¹

²³ Cem Behar, *A neighborhood in Ottoman İstanbul: fruit vendors and Civil Servants in Kasap İlyas Mahalle*, State University of New York Press, Albany 2003, s. 27-28.

²⁴ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I.-II.Cilt*, 3. Baskı, TTK, Ankara 1997, s. 47, 85.

²⁵ Mantran bahsedilen eserinde gediği sadece ustaların dükkan ve atölye açabilme hakkı olarak tanımlar. Mantran, *a.g.e.*, s. 344.

²⁶ Demirtaş, *a.g.e.*, s. 61.

²⁷ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski zamanlarda İstanbul Hayatı*, hzl. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, 2. baskı, İstanbul 2001, s. 263-264.

²⁸ Uğur Göktaş, "Kasaplar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul 2003, s.479.

²⁹ Mantran, *a.g.e.*, s. 301.

³⁰ Göktaş, *a.g.m.*, s.479.

³¹ Kanara, Osmanlı döneminde salhane ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. İstanbul Ansiklopedisi Yayın Kurulu, *a.g.m.*, s. 446.

denilen kasap çengeli kullanılırdı.³² Ayrıca kasap satırı, bıçakları, üzerinde et kesilen kütük ve terazi bulunurdu. Bu kütük, sert ağaçtan olmalı, her zaman temiz tutulmalıydı. Temizliği tuzla veya *üşne*³³ serpilerek yapıldıktan sonra üzerine hurma lifinden örtü örtülürdü.³⁴

Kasapların kullandıkları aletlere gelince; koleksiyonluk ürünlerin de satıldığı özel bir alışveriş sitesinden³⁵ aldığımız aşağıdaki fotoğraflarda kasap çengeli, kasap bıçak seti, kasap satırı ve kasapların bıçakları bilemek için kullandıkları masat görülmektedir. (Foto 1, 2, 3, 4) Bu fotoğraflar, burada görülen aletleri minyatürlerde görülen aletlerle karşılaştırmak amacıyla yazıya alınmıştır.

Foto 1 100 yıllık Osmanlı kasap çengeli

Foto 2 Osmanlı kasap bıçağı seti

Foto 3 İşlemeli Osmanlı kasap satırı

Foto 4 Osmanlı masatı

Seyyar kasaplar ise henüz esnafın yerleşik düzene geçmediği dönemlerde bir sıraya astığı etleri sokaklarda ve pazarlarda bağırarak dolaşır, müşterinin istediği şekilde etleri

³² Merçil, *a.g.e.*, s. 56.

³³ Üşne: ışnan da denilen bir tür ağaç yosunu, Bozkurt, *a.g.m.*, s.535.

³⁴ Bozkurt, *a.g.m.*, s. 535.

³⁵ www.gittigidiyor.com, 18.11.2010, 25.01.2011.

keserek satardı.³⁶ Sur içinde 1861-62 senelerinde gedikli kasap dükkânlarının kurallara uymadıkları için gedikleri fesholunup, şehremaneti tarafından seyyar ve sokakta kurulan tenteli salaşlarda et satılmasına izin verilmiştir.³⁷ Osmanlı'nın son dönemlerindeki kartpostallardan bu geleneğin sonuna dek sürdüğünü görmekteyiz. (Foto 5; Kartpostal 1, 2)

Foto 5 Osmanlı'da seyyar bir kasap (Taner, Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat)

Evliya Çelebi'nin bahsettiği Atmeydanı kasap esnafı da Sultanahmet Cami'nin duvarı boyunca tenteler altında kestikleri hayvanları tahta sehpaları üzerinde satmaktaydılar.³⁸

³⁶ Göktaş, *a.g.m.*, s. 478.

³⁷ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *a.g.e.*, s. 263.

³⁸ Göktaş, *a.g.m.*, s. 479.

Kartpostal 1 Osmanlıda sokakta salaşta satış yapan kasap konulu kartpostal, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kartpostallar Arşivi

Kartpostal 2 Osmanlıda sokakta salaşta satış yapan kasap konulu kartpostal, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Kartpostallar Arşivi

Osmanlı esnaf bayramları ve alaylarında kasapların yeri

Osmanlı esnafları kutlama ve eğlence için başlıca iki şekilde bir araya gelirdi. Bunlardan genellikle düzenli planlananı ve belli loncaların kendi esnafına yönelik düzenlediği, başta Kâğıthane ve Ağa Çayırıları olmak üzere belirli mesire yerlerinde yapılan ve bazen bir iki gün, bazen bir hafta süren esnaf bayramlarıydı.³⁹ Hem aynı loncaya ait esnafın tanışıp kaynaşması, hem malları sergileyip müşteriye tanıtma amaçlı düzenlenen ve organizasyon için devletten de katkı istenen bu toplantıların kanımızca o devirlerdeki bir “sergi” veya “tanıtım fuarı” niteliğini taşıdığını düşünmek yanlış olmayabilir. Örneğin, babası saray kuyumcusu olan Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde bahsettiği her yıl Kâğıthane’de yapılan ve padişaha hediyelerin takdim edildiği kuyumcu esnafının eğlencesine ait gözlemleri bu kapsamda önemlidir.⁴⁰ Ancak kasap esnafının yaptıkları işin niteliği sebebiyle böyle bir organizasyona dahil olmadığı ve bahsedilen esnafın daha ziyade zanaat ile uğraşan esnaf olduğunu düşünmekteyiz.

Esnafların bir araya geldiği ikinci tip şenlikler saray şenlikleriydi. Osmanlı döneminde saray şenlikleri, hükümdar ve saray ile ilgili doğum, evlenme, şehzadelerin sünneti, tahta geçme, zaferler, savaşa gidiş, fetih, önemli bir elçi veya konuğun gelişi gibi önemli olaylar sebebiyle düzenlenir ve günlerce halk ile birlikte kutlanırdı. XVI. yüzyılda Atmeydanı’nda kutlanan şenlikler, XVIII. yüzyılda Haliç ve Okmeydanı’na kaymıştı. Bu gösterilerde yabancı devletlerin elçileri gibi padişaha hediye sunan; halka yaptıkları mallardan dağıtan esnaflar bir çeşit geçit töreni düzenler; işliklerini koyduğu arabalar vasıtasıyla esnaf alayında yaptığı üretimi ve ürettiği malları sergilerlerdi. Bunun yanı sıra dansçılar ve soytarılar teknolojik buluşları yansıtan kuklaları ve gösterileriyle geçit esnasında esnafa eşlik eder, halkı eğlendirirlerdi. Bu şenliklerin amaçlarını And şu şekilde özetlemiştir⁴¹:

1. Ortak paylaşılan bir olayın etrafında halk ile hükümdarın bağlarının pekişmesiyle toplumsal ve politik bir yön taşır. Şenlikler, oyunlar, müzik, geçit alayları ve eğlencelerle halka hoşça vakit geçirtir ve şenlik esnasında kuralların bir nebze yumuşaması ile rahatlama olanağı sağlar.

2. Şenlikler katılanlara, seyircilere, hatta törenleri seyreden yabancı devlet elçilerine sultanın gücü ve devletin ihtişamı hakkında bilgi verir ve etkiler.

³⁹ Evren, *a.g.e.*, s. 24

⁴⁰ baysungur.blogcu.com/KAGITHANE%20%20TARIHI, 20.01.2011; www.steps365.com/haber_detay.php?haber_id=1235, 20.01.2011.

⁴¹ Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları 1:Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 252.

3. Şenlikler esnaf loncalarının bir nevi reklamı ve sergisi olup esnaf grupları arasında tatlı bir rekabete yol açarak yaratıcılıklarını ve yeni buluşları ortaya çıkarır.

Bu geçitler esnasında birbiriyle yakın ilişkiler içerisinde bulunan meslek kollarının bir arada yer aldığını görüyoruz. Örneğin Vehbi'nin Surnâme'sinde kasapların yer aldığı çift sayfa minyatürde önde küçük ve büyükbaş hayvanları besleyen çobanlar, kasaplar, aşçılar ve kebabçılar, salhaneciler ve debbağlar geçit töreninde birbiri ardına yer almaktadırlar. Bu alaylarla ilgili detaylı bilgilere XVI. ve XVIII. yüzyıllarda şenliklerin nasıl yapıldığı ve katılanların yazıldığı surnâmeler vasıtasıyla ulaşmaktayız.

Sefer öncesi düzenlenen esnaf alayına katılan esnaflar, ordunun ihtiyaç duyduğu her türlü malzemeyi hazırlayan saray ehl-i hirefi ve serbest esnaftan oluşmaktaydı. Bu serbest esnafın sefer ihtiyacına göre Divan-ı Hümayun tarafından sayısı belirlenir ve ihtiyar heyetleri tarafından seçilip gönderilirdi. İstanbul, Edirne ve Bursa'dan katılan bu esnaflar *orducu* adıyla görevlendirilirdi. Bunun yanında ordunun sefer güzergâhı üzerinde olan Anadolu ve Rumeli'deki kasaba ve şehirlerden destek vermek üzere sefere katılanlara *sürsat* denirdi. İlk kez 1389'da Birinci Kosova Savaşı'na katıldıkları görülen esnafın 10.000 kişi olup *pazarıcı* ismiyle bu görevde yer aldığı bilinmektedir.⁴² Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde uzun uzun bahsettiği IV. Murad'ın Bağdat seferi öncesi İstanbul'da düzenlenen ordu esnaf alayı detaylarına ulaşabildiğimiz⁴³ bu törenler, çok gösterişli olmanın yanı sıra her esnafın kendi özel giysileri ve aletleriyle işlerini icra ederek geçmesi geçişin teatral yönünü göstermektedir. Bu alayda kasaplara ilişkin olarak ilgi çekici noktalar ilki kasapların ön safhalarda yer aldığı; hatta geçiş sırası için kasaplar ve Akdeniz kaptanları arasında bir çekişme yaşandığıdır. İkinci önemli nokta ise Evliya Çelebi'nin, kasapların hayvancılık ve hayvan ürünleri esnafı ile birlikte geçerken özellikle koyun kasabını temsil eden kasaplar esnafı, sığır kasapları esnafı, Yahudi kasapları esnafı ve Rum koyun kasaplarından oluşan Atmeydanı esnafı olmak üzere dört çeşit kasap esnafından bahsetmesidir.

XVII. yüzyıldaki başka bir eser olan Eremya Çelebi *Ruznâme*'sinde IV. Mehmed'in 1657'de çıktığı Girit seferi öncesinde yapılan ordu esnaf alayı anlatılmaktadır. Ruznâme'nin esnaf alayını tasvir ettiği bölüm, Hrand Andreasyan'ın *İstanbul'un Tarihi* adlı eserinde Türkçe olarak aynen yer almıştır. Alay esnasında kasaplara ilişkin şu bilgiler yer almaktadır: “... Onlar geçtikten sonra bir kısım reisleri önde sınıf sınıf müsellağ neferler de arkada oldukları halde kasap esnafı geldi. Altın kemerlerine yıldızlı saplı kamalar takmış olan

⁴² Ergin Taner, *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat - Belge ve Fotoğraflarla*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, s.29.

⁴³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 471-667

*kasaplar, koyun ve keçileri diba ve al kumaşlarla süslemiş, en güzellerinin boynuzları da altın varaklamışlardı. Reisleriyle beraber, davul zurna ile geçen celepler, koyun ve sığır etleri yüklenmiş oldukları halde padişaha duada bulundular ve efendinin evine gitmek üzere yollarına devam ettiler....*⁴⁴ Gerek esnaf bayramları, gerekse alaylarında esnaf gruplarının önderlerinin yanında yürüyen şeyh ve duacılar görülmektedir.⁴⁵

Kasapların tasvir edildiği Türk minyatürleri

Kasaplık mesleği ile ilgili minyatürler, gerek halk, gerek saray için hazırlanmış eserlerde görülmektedir. Bu eserlerin hiçbiri kasaplık mesleğini ele alan müstakil bir eser olmayıp, bunlarda yer alan kasap sahneleri bazen öykünün geçtiği mekân, bazen hikâye veya menkıbenin parçası, bazen de büyük bir şenlik esnasında kasap esnafının geçişi olmak üzere bir veya iki minyatürde yer almıştır. Bu kısıtlı malzemeye rağmen Osmanlı minyatürlerinde yer alan gerçekçilik ve güçlü metin-tasvir ilişkisi, bize bu mesleğin işleyişi hakkında ipuçları sunmaktadır. Bu konudaki diğer görsel malzemeleri ise Osmanlı dönemi kıyafetnâmeleri ve özellikle son dönem Osmanlı fotoğraf ve kartpostal arşivlerinde bulmak mümkündür. Bu çalışmada bir kaç kartpostala yer verilmekle birlikte yalnızca Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı⁴⁶’nda bulunan dört eserdeki minyatürler yayınlararak incelenmiştir.

A. Edebi eserlerde yer alan minyatürler

Varka ve Gülşah

Kasaplıkla ilgili ilk Türk minyatürü XIII. yüzyılda yazılmış olan ve Selçuklu dönemine tarihlenen Varka ve Gülşah adlı el yazmasında görülmektedir (TSMK H.841). Ayyuki tarafından Gazneli Mahmut için Farsça ve manzum olarak yazılmıştır.⁴⁷ Eserdeki 71 minyatürü Hoy şehrinde Abdülmümin Bin Muhammed resmetmiştir.⁴⁸ Bu eserin konusu Hz. Muhammed döneminde yaşayan iki gencin aşk hikâyesidir.

El yazmasının üçüncü varağında metin arasında yatay olarak yer alan minyatürde bir çarşı tasvir edilmiştir (Minyatür 1a). Çarşıda geçen hikâyede yan yana yer alan dükkânlardan soldan üçüncü dükkânda bir kasap koyunu yerde sırtüstü yatırmış şekilde boğazını kesmektedir (Minyatür 1b). Arka planda ise kesilen etler asılmış olarak sergilenmektedir. Yatay olarak resmedilmiş dört esnaf dükkânı aynı yapının birbiriyle bağlantılı ve kapısız, yarı açık bölümlerden oluşmuştur. Minyatürdeki mimari yapı, kaş kemerli açıklıkları, kemer üstü frizdeki farklı renklerdeki geometrik taş bezemeleri ile dönemin mimari özelliklerini

⁴⁴ Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 233.

⁴⁵ Mantran, *a.g.e.*, s. 341.

⁴⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı metnin bundan sonraki bölümlerinde TSMK olarak kısaltılmıştır.

⁴⁷ Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 34.

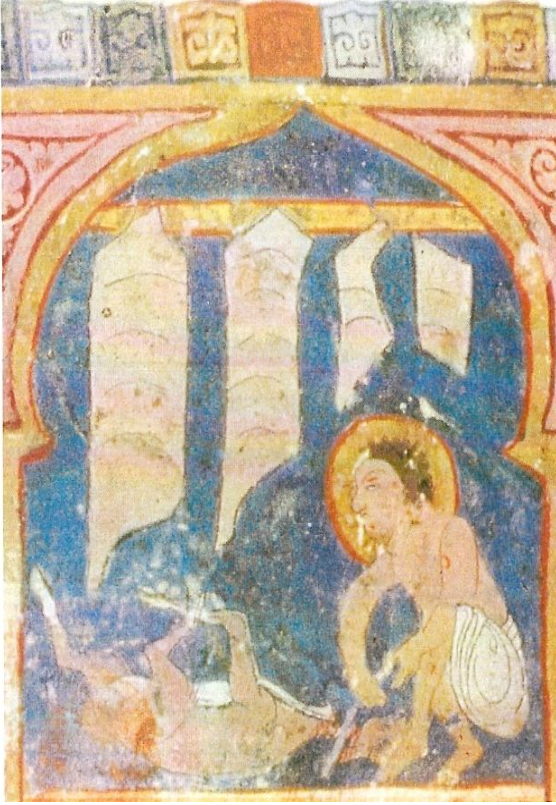
⁴⁸ Oktay Aslanapa, *Türk sanatı*, Remzi Kitabevi, 8. Baskı İstanbul 2007, s. 365.

yansıtmaktadır. Dükkanlar İpşiroğlu tarafından sağdan sola fırıncı, kasap, eczacı ve kuyumcu olarak belirtilmiştir.⁴⁹ Metin çevirisi ve tahliline ulaşmadığımız bu eserde resmedilmiş bu sıralı dükkânlar arasındaki ilişki ve işbölümü, metin tahlili neticesinde daha çok netlik kazanabilir.

Minyatür 1a Çarşı sahnesi, Varka ve Gülşah, TSMK, H. 841

⁴⁹ Mazhar Ş. İpşiroğlu, *İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 95.

Minyatür 1b Minyatür 1a'dan kasap detayı

Sevâkıb-ı Menâkıb

Şeyh Ahmed Eflaki'nin hazırladığı *Menâkıbü'l-Ârifin* isimli menâkıbnâme, Hemedanlı Abdülvahab bin Mehmet Dede tarafından yine Farsça olarak kısaltılmış ve esere *Sevâkıb-ı Menâkıb* adı verilmiştir. Bu eser, XVI. yüzyılda Konya'da yaşamış Derviş Mahmut tarafından Sultan III. Murad'ın himayesinde aynı isimle Türkçeye çevrilmiştir. İstanbul'da bu eserin iki minyatürlü nüshası yapılmıştır. Bunlardan ilki içinde 29 minyatürü bulunan New York Morgan Library nüshasıdır. İkincisi ve burada incelenen nüsha ise 22 minyatürlü olup Topkapı Sarayı Müzesi'nde (TSMK R.1479) bulunmaktadır.⁵⁰ Bu eserde Hz. Mevlana'nın çeşitli mucizeleri anlatılmış ve minyatürlerle resmedilmiştir.

Hayvanlarla ilgili mucizelerin anlatıldığı minyatürlerin birinde (Minyatür 2); kasapların elinden kurban edilmek üzereyken kaçan öküz Hz. Mevlana'nın karşına çıkmış olarak tasvir edilmiştir. Öküz Hz. Mevlana'nın anlayabildiği bir dille onun yardımını istemiş, Hz. Mevlana da onu okşayıp kasaplara onu özgür bırakmalarını söylemiştir. Serbest kalan öküzü bir daha gören olmamıştır.⁵¹ Bu minyatürdeki kasapların, olayın Konya'da

⁵⁰ Gönül Ayan, "Sevâkıb-ı Menâkıb ve Mevlana", *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi Selçuk Üniversitesi Yayını*, Konya 2004, s. 79.

⁵¹ Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 65, İstanbul 1998, s. 393-394.

geçmesinden dolayı Konyalı olduğu ve Hz. Mevlana'nın Ermeni kasap Taniel ve Celaleddin Kassab adlı iki müridinin de olduğu bilinmektedir.⁵²

Minyatürde yer alan Osmanlıca yazıdan olayın Hz. Mevlana'nın babası Sultanu'l-Ulema'nın ziyaretini tamamladıktan sonra gerçekleştiğini öğrenmekteyiz. Nitekim yazının üst kısmında yer alan sahne bu ziyareti tasvir etmektedir. Öküzü kurban etmek isteyen iki kasabın sağ alt bölümde bulunduğu ikinci sahnede ise, kasaplar diğer figürlerden önlükleri ve önde olanı elindeki kasap bıçağıyla ayırt edilmektedir. Arka planda yer alan kasabın sarık taşıyor ve Hz. Mevlana ile konuşuyor olmasından usta, öndeki kasabın ise genç yüzü sebebiyle çıracık olduğu anlaşılmaktadır. Bu minyatür öncekinden farklı olarak usta-çirak kasapları gösteriyor olması açısından önemlidir. Minyatür XVI. yüzyılda Osmanlı nakkaşları tarafından resmedilmesine rağmen, minyatürdeki kasapların giysilerinin Selçuklu dönemi kasaplarını tasvir eden Varka ve Gülşah'daki kasabın giysisi gibi kısa olması dikkat çekicidir. Çırağın elindeki uzun kasap bıçağı önceki bölümde gösterilen Osmanlı kasap bıçağıyla (Foto 2) benzerlik arz etmektedir. Çırağın bıçağı henüz elinden indirmemiş olması ve ustanın Hz. Mevlana ile konuşur durumu ve hareketleri, olayın henüz gerçekleştiğini çok canlı olarak aktarmaktadır. Sahnenin merkezinde kurtarılmayı bekleyen öküz Hz. Mevlana'nın önünde eğilmiş; Hz. Mevlana ise eliyle ona dokunarak merhametini göstermektedir. Nakkaş açık havada geçen bu olayı aktarırken doğa tasviri ve bu olayı tüm canlılığıyla seyreden halk ve müritlere de yer vermiştir.

⁵² Merçil, *a.g.e.*, s. 57.

Minyatür 2 Kasaplardan kaçan öküzün Hz. Mevlana'ya sığınması, Sevâkıb-ı Menâkıb, TSMK R.1479

Ravzatü'l-Uşşak

Kasaplıkla ilgili minyatüre rastlanan diğer bir eser Arifi'nin *Ravzatü'l-Uşşak* adlı eseridir (Binney Özel Koleksiyonu, Cambridge, Harvard Art Museum). Sultan Süleyman döneminde İran'dan İstanbul'a gelen ve ilk Osmanlı şehnamesini yazan Arifi'nin bu eserinin minyatürlerinin Süleymannâme'de yer alacak muhteşem minyatürlere bir nevi hazırlık olarak Osmanlı saray nakkaşlarınınca yapıldığı bilinmektedir. Bu minyatürlerden birinde çengellere asılı koyun etleriyle bir kasap dükkânının içi ve elinde satırla kasap resmedilmiştir.⁵³ Ne yazık ki, XVI. yüzyıla ait bu eserin minyatürünü yayınlamak için telif hakkını ve ilgili metni elde edemedik. Dolayısıyla sadece sahneyi kasap konusunun eserde niçin yer aldığını bilmeden tanımlamaya çalışacağız. Kısaca bahsetmek gerekirse, bu minyatürde kemerli bir kapı ile

⁵³ Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları I:Minyatür*, s. 47.

girilen Osmanlı kasap dükkânı; dükkânın içinde kasap tezgâhı ve tezgâhın üstünde asılı etler görülmektedir. Minyatürün diğer bir önemi, dükkânda bulunan ve kasapla konuşan kadın müşteriyi göstermesidir. Böylelikle XVI. yüzyıldaki bu minyatür vasıtasıyla kadınların çarşıda alışveriş yaptığını görmekteyiz. Minyatürün sağ alt köşesindeki kulübe ise dükkânda köpeğin bulunduğunu bildirmekte ve *salhane köpeğini* akla getirmektedir. Bu minyatürdeki Osmanlı kasabının belinde kuşağı, başında sarığı ve yere kadar uzanan alt giysisini örten uzun giysisi ile Selçuklu dönemi kasaplarından farklı bir görünüm arz ettiğini görmekteyiz. Ancak bu minyatürde de Varka ve Gülşah'da olduğu gibi güçlü bir mekân varlığı bulunmakta ve izleyicide o mekâna girme isteği uyandırılmaktadır.

B. Surnâmelerde görülen minyatürler

Sur (şenlik) düzenleme ve surnâme yazma Osmanlılara özgü bir gelenek olup ilk kayıta geçen şenlik 1285'te Osman Bey'in ile Karaman Beyi'nin kızının düğünü içindir. İlk sünnet şenliği I. Murad'ın oğulları, ikincisi de 1441'de II. Murad'ın oğulları II. Mehmed ve Alaaddin için düzenlenmiştir.⁵⁴ Düzyazı olarak ya da ölçülü uyaklı veya karışık şekilde yazılmış surnâmeler önceleri düğün hediyelerini getirenlerin isimleriyle cinslerinin yazıldığı düğün kayıt defterleri olarak yazılmaya başlansa da daha sonra şenliklerin tüm detaylarıyla anlatıldığı edebi bir türe dönüşmüştür.⁵⁵

Halkın tüm kesimlerinin katıldığı bu şenlikler surnâmeler olarak adlandırılan kitaplarda yer almışlar ve bazıları minyatürlerle süslenmişlerdir. Minyatürlü surnâmeler arasında 1530'da dört şehzadenin sünnet düğünü için üç hafta süren şenlikler Hünernâme II (TSM H1524) adlı eserde 10 minyatürle tasvir edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın iki şehzadesinin sünnet düğünü ve kızı Mihrimah Sultan'la Rüstem Paşa'nın evlenmesi için yapılan 1539'daki üç hafta süren şenlik ise tek minyatür ile Süleymannâme (TSM H1517)'de yer almıştır.⁵⁶ Bu şenliklerin en görkemlisi olan 1582'de III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed için düzenlenen 52 gün süren şenliktir. Bu şenlik elli sekiz minyatürle Şehinşehnâme (TSM B200) ve Surnâme-i Hümayun'da yer almıştır. XVII. yüzyıla ait şenlikleri gösteren hiçbir minyatürlü yazma yoktur. XVIII. yüzyıla gelince 1720'de III. Ahmed'in dört şehzadesinin sünnetleri ve üç kızı ile yeğenlerinin evlenmeleri için düzenlenen 15 gün süren şenlik, Vehbi'nin yazdığı surnâmenin ilk nüshasında Levni tarafından yapılmış 137 minyatür (TSM A3593), ikinci nüshasında (TSM A3594) ise değişik ressamların hazırladığı 140 minyatürle tasvir edilmiştir.

⁵⁴Esin Atıl, *Levni ve Surname Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*, Koçbank Yayınları, İstanbul 1999, s. 42.

⁵⁵Sezer Tansuğ, *Şenlikname Düzeni*, Yapı Kredi yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1993, s.33.

⁵⁶Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları 1:Minyatür*, s. 251.

Bu minyatürlü surnâmeler içerisinde kasaplarla ilgili sahneleri içeren eserler Surnâme-i Hümayun ve Surnâme-i Vehbi'dir.

Surnâme-i Hümayun

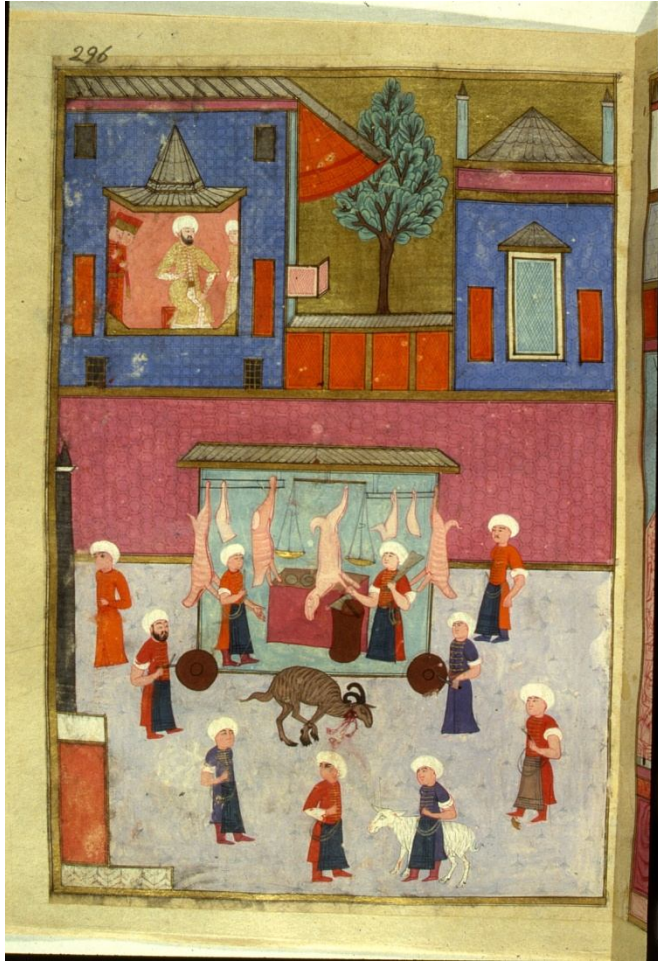
Bu eser, Sultan III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'in 1582 yılı mayıs ayından temmuza kadar süren 52 gün süren en uzun sünnet düğünü şenliklerini konu alır. Yazarı İntizami mahlaslı, Hersek sancağının Foça kasabasından olduğunu belirten bir müellif olup şenlik At Meydanı'nda gerçekleşmiş ve bütün tasvirler boyunca aynı mekân kullanılmıştır. 250 tane çift sayfa tasvirin günümüze 437 tanesi gelmiş olup bu minyatürler Nakkaş Osman tarafından tasarlanmıştır. Şenlik dev nahılların At Meydanı'na getirilmesi ve sultan ile şehzadenin İbrahim Paşa Sarayı'na yerleşmesiyle başlar.⁵⁷ Kasap esnafının geçtiği minyatürde sol köşede şahnişininde oturan Sultan şehzade ve has odalı ağalar ile birlikte görünmektedir (Minyatür 3). Tasvirin ana figürünü olan sultanın sahnenin sol üst köşesine alınması ile sahne, geçit yapacak esnafa bırakılmıştır. Esnaf alayı sağda halktan seyircilerin önünden tek veya çift sıra halinde geçip sultanın önüne doğru ilerlemektedirler. Sultana dua ettikten sonra ise hüner ve sanatlarını göstermeye başlarlar.

Esnaf alayında kasapların geçişinin yer aldığı sahnede tekerlekli bir pavyon şeklinde kasap dükkânı modeli görülmektedir. Bu model, tezgâhı, çengellere asılı etleri, kütüğü ve terazisi ile aynen bir kasap dükkânını canlandırmakta ve kasapların mesleklerini geçiş esnasında icra etmelerine imkân sağlamaktadır. Bu minyatürde görülen dokuz kasap, sarıkları, yere kadar uzanan giysi ve kasap önlükleri ve sıvanmış kol yenleri ile kolayca ayırt edilmektedir. Bu geçişteki kasap esnafının ordu esnaf alayı düzeninde olmadığını kasapların silah taşımamasından anlaşılmaktadır. Kasapların üst giysilerinin sırmaları törene özel bir giysi giydiklerine işaret etmektedir. Kuşak kuşanmamış olan kasapların bazılarının bellerinde bıçakları bilemek için kullanılan masatların zincirlerle bağlı olduğu görülmektedir. En sağ alttaki kasap figürü ise elinde hayvanın ayaklarını bağlamak üzere ip tutmaktadır (Minyatür 3).

Üstü saçaklı ve yarı açık görünümdeki pavyonda duran iki kasaptan birinin elinde kasap satırı yer almaktadır. Sapından uca doğru genişleyip yelpaze görünümü kazanan bu satır Foto 3'de gösterdiğimiz satıra benzer bir şekle sahiptir. Bu kasap bir elinde satırı, diğer elinde ise kellesi koparılmamış, ancak derisi yüzülmüş koyunun ayağını tutmuş ve kesmek üzeredir. Bunun dışında tezgâhın önünde hayvanların etlerinin parçalandığı kütük ve üstünde balta

⁵⁷ Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 143-144.

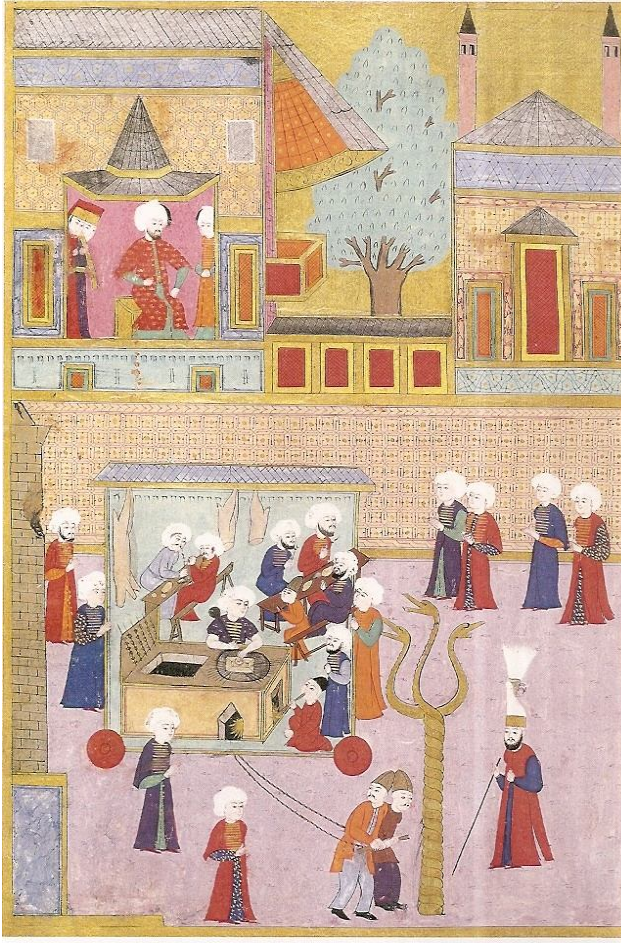
görülmektedir. Pavyonda duran diğer kasabın elinde masat, pavyonun önünde sağ tarafta yer alan kasap figürünün elinde ise ince, uzun kasap bıçağı bulunmaktadır (Minyatür 3).

Minyatür 3 Esnaf alayında kasapların geçişi, Surnâme-i Humayun, TSMK, H.1344

Hayvanlara gelince en önde bir kasabın tuttuğu canlı beyaz bir koyun, pavyonun önünde ise az önce boğazı kesilmiş can çekişir vaziyette ayakları bağlı yerde yatan bir koç resmedilmiştir. Koçun yeni kesilmiş olduğuna dair edilen gerçekçi izlenime rağmen yerde yatması acemice resmedilmiş ve ilk bakışta ayakta tökezlemiş vaziyette duruyor görüntüsü vermektedir. Bu hayvan kesim sahnesi de Varka ve Gülşah'da olduğu gibi kasapların canlı hayvan kesimi yaptıklarını ve hayvanların nasıl kesildiğini göstermesi açısından önemlidir. Her şekilde hayvanların derilerinin nizamnelere uygun şekilde çok iyi yüzüldüğü gözlemlenmektedir (Minyatür 3).

Aynı eserde İstanbul esnaf kollarından yemekle ilgili olanlardan biri olan şiş kebabçılar, araba üzerindeki dükkânında mesleğini sergileyerek geçişe katılmışlardır.⁵⁸ Kebabçıları gösteren minyatürde kebabçılar mesleklerini yine iki görevlinin iple çektiği ve diğer iki esnafın da yanlardan tutarak yürüttüğü bir pavyonda sergilemektedirler. Pavyonda asılı etler, kebabçıların etleri kasaplardan bütün ve parça olarak satın alarak doğradıklarını göstermektedir. Pavyonun önünde bir çocuğun ateşi üflediği ocakta pişmiş kebablar şişler halinde dizilmiştir. Pişen kebabları pavyonun arkasındaki tahta sıralara oturmuş esnaf bir yandan yemektir. Pavyona yönelen figürlerin saray erkânı olup kebab yemek üzere geldikleri anlaşılmaktadır (Minyatür 4).

Minyatür 4 Esnaf alayında kebabçıların geçişi, Surnâme-i Humayun, TSMK H.1344

Surnâme-i Vehbi

18 Eylül - 2 Ekim 1720 (H. 1132) arasında Haliç'e bakan Okmeydanı'nda yapılan Sultan III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Beyazıd için sünnet şenliği

⁵⁸ *age.*, s. 145.

düzenlenmiştir. Bu surnâme Seyyid Vehbi tarafından yazılmış, Osmanlı minyatürünün son büyük ustası Levni tarafından 137 minyatürle resmedilmiştir.⁵⁹ Esnaf alayı şenliğin beşinci ve altıncı günlerinde gerçekleşmiştir.

Atıl'ın eserinde belirttiği üzere, esnaf alayı minyatürlerinde görülen çavuşlar alayın başlarında yürür, gerektiğinde muhafız ve protokol görevlilerinin yerini alırlardı. Bunlardan çavuş ağa elindeki çevganı çalarak yeni gösterilerin başladığını ve namaz vaktini bildirirlerdi. Çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası ile benzer giyinir ve esnaf loncası tarafından verilen hediyeleri sultan adına alırlardı.⁶⁰ Atıl'ın alay esnafını ise şu şekilde tasvir etmiştir.⁶¹ “*Alay esnafının başında genellikle kavuklu, uzun üstlü bir kaç tana sakallı usta yürür. Aralarında kemerli tunik ve şalvar giyen, bıyıklı silah taşıyıcıları, uçları kuşaklarına sokulmuş kaftan ya da benzeri giysilerle hediyeleri taşıyanlar, sazandeler, çengiler ve omuzlarına leopar postları atmış ozanlar da vardır. Alay esnaflarının en dikkat çekici özelliği, arabalarda ya da tekerlekli pavyonlarda sergiledikleri ve Lale Devri'nin sanat ve zanaatlarına ışık tutan ürünleriydi. Sultana verilmek üzere seçilen hediyeler de dönemin zevkini ve sanatsal standardını yansıtmaları açısından eşdeğer öneme sahiptir.*”

Kasap ve hayvancılık ile ilgili esnafın geçişini gösteren minyatür (Minyatür 5, 6), eserdeki diğer bütün minyatürler gibi çift sayfada tasvir edilmiştir. Bunlardan sağdaki (varak 77b minyatür 5) tasvir ilk kısım olup alayı izleyen padişah III. Ahmed'i sağ üst köşede maiyetiyle birlikte otağında seyredirken resmedilmiştir. Padişahın solundaki otağlarda ise Damat İbrahim Paşa ve diğer devlet büyükleri töreni oturur vaziyette izlemektedir. Bu eserdeki minyatürler bize her bir esnaf grubunun şeyhi önlerinde yer almak suretiyle ordu esnaf alayının bütün geçiş düzenini esnafın geçiş sırası göz önüne alınarak sunması açısından çok önemlidir.

Minyatürün tasviri ve sahnenin anlaşılması konusunda Surnâme'nin çeviri yazılı ve günümüz diline aktarılmış metni⁶² son derece açıklayıcı ve faydalıdır. Yan sayfadaki minyatürü (Minyatür 5) incelediğimizde padişah önünden geçmek üzere “S” şeklinde kıvrılan esnaf alayının başını çobanlar çekmektedir. En öndeki koçların yanında yürüyen yaşlı çoban şeyhleri olmalıdır. Çobanlar giydikleri hayvan postları, ilginç başlıkları, ellerindeki sopaları ve bazılarının çaldıkları kaval ve boynuzla benzer müzik aletleri ile diğerlerinden ayırt edilmektedir. Çobanlarla birlikte geçen dört tane koçun boynuzları yaldızlanmış, üzerlerine

⁵⁹ Seyyid Vehbi, *Surname*, hzl. Reşad Ekrem Koçu, Küçük Tarih Kütüphanesi serisi:1, Çığır Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 7.

⁶⁰ Atıl, *a.g.e.*, s. 80.

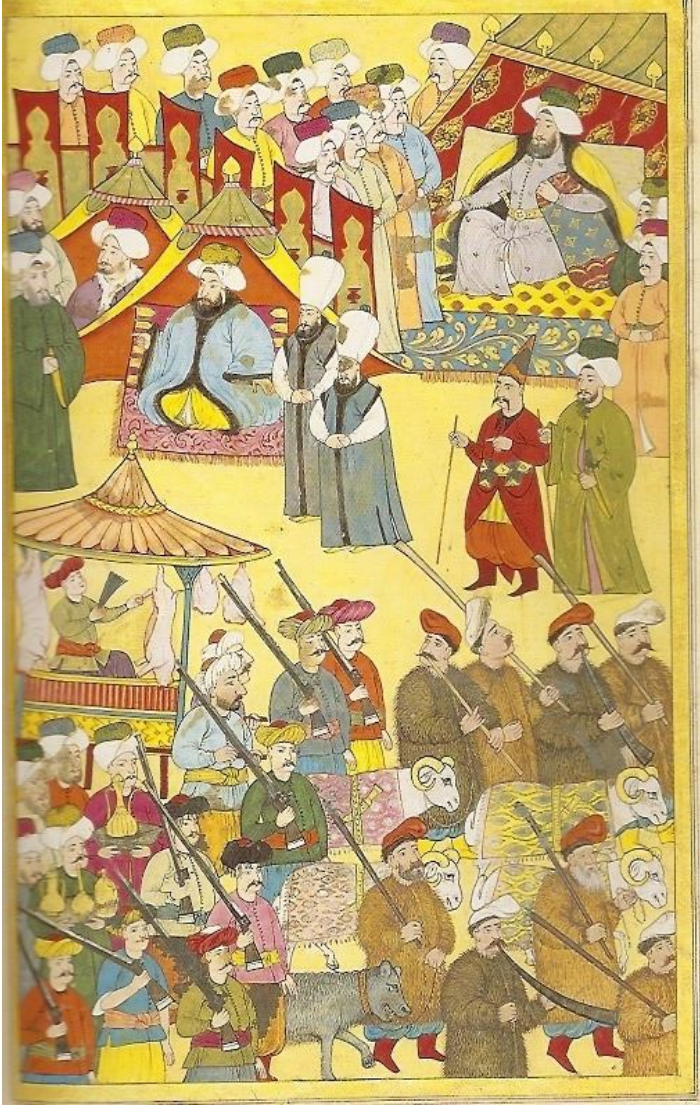
⁶¹ Atıl, *a.g.e.*, s. 98.

⁶² Vehbi, *Surname Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı*, hzl. Mertol Tulum, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, s. 210-215.

geçirilen işlemeli ipek kumaşlar altın kemerlerle bağlanmış ve bunlardan birinin kemerine süslü bir hançer iliştilmiştir. Koçların ve çobanların ardından iri, gri renkte bir çoban köpeği de geçitteki yerini almıştır. Çobanlardan hemen sonra (koyun) kasap esnafının geçidi başlar. Ordu esnaf alayı geçişi düzeni uygulandığı için kasaplar sarıkları, iki parçalı giysileri ve bellerindeki kuşaklarının yanı sıra silahlarla donatılmıştır.

Dört kişinin taşıdığı bir tahtirevanda genç bir kasap çırağı elindeki kasap bıçağıyla kamelye tarzındaki küçük dükkân modelinde asılı etleri elinde satırı ile kesmektedir. Satır şekliyle Surnâme-i Humayun'daki satırın birebir benzeridir. Tahtirevanın hemen yanında kasap esnafı padişaha verilecek hediyeleri taşımaktadır. Vehbi bu hediyeleri “... üç yüz altmış sekiz dirhem bir gümüş leğen, iki yüz otuz üç dirhem gümüş ibrik, yüz dirhem bir gümüş maşrapa, yüz otuz altı dirhem gümüş buhurdan, altmış yedi dirhem gülüftan ve bin üç yüz altı dirhem bir gümüş sini...” olarak aktarmaktadır.⁶³

⁶³ Vehbi, *a.g.e.*, s. 211.

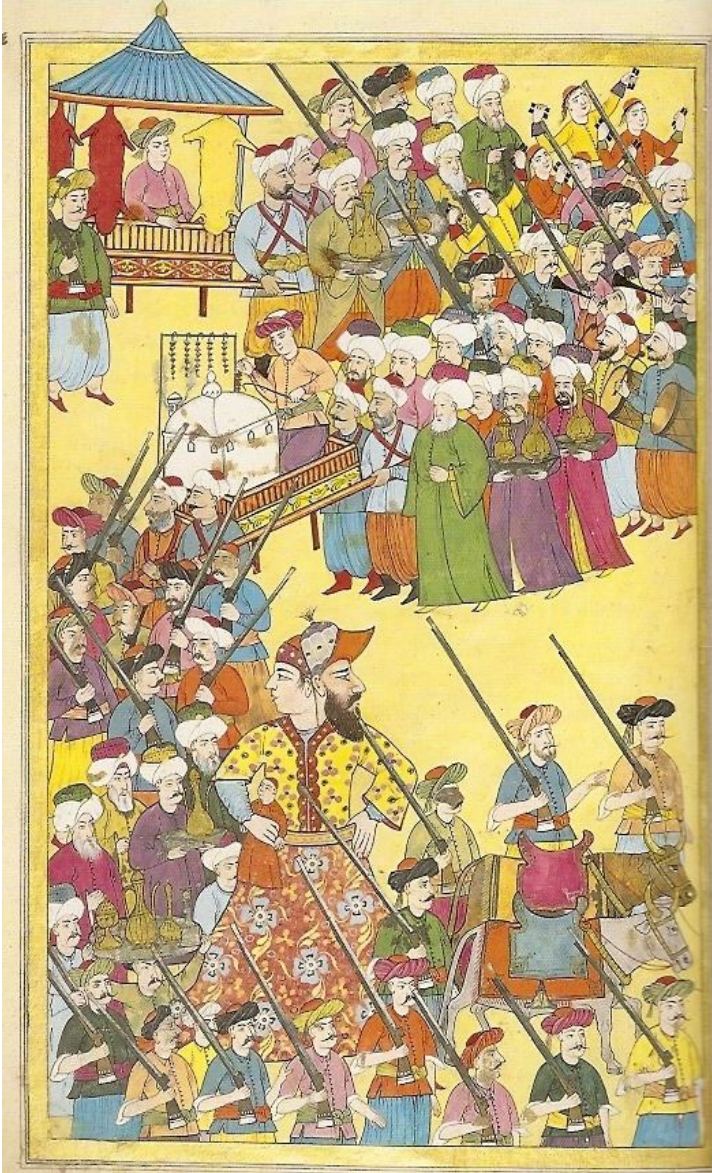

Minyatür 5 Esnaf alayında çoban ve kasapların geçişi, Surnâme-i Vehbi, TSMK, A.3593

Sol taraftaki minyatürde (varak 78a.) devam eden esnaf alayında ilk sırada sığır kasapları esnafi görülmektedir. İki tane mandanın üstüne eyer ve üzengi koyarak onları adeta birer ata çevirdikleri dikkat çekmektedir. Mandaların hemen arkasında ve esnafların oluşturduğu iki sıranın ortasında metinde “... varlığı hayalde *Uc’un göze görünür benzeri bir yaban adamı kuklasıyla...*”⁶⁴ sözleriyle tabir olunan bir kadın ve bir erkek suratı olan, elinde bir çocuk kukla tutan dev bir kukla geçmektedir. Her esnaf grubunun geçişi eğlenceli kılmak amacıyla başvurduğu yöntemlerden biri olan dev kuklalar, şenliklerde zengin bir çeşitlilik göstermekte ve gelişmiş otomatlar olarak ya ustaca gizlenmiş kişiler tarafından, ya da

⁶⁴ *age.*, s. 211.

çoğunlukla bir tür mekanizmayla hareket ettirilmektedir.⁶⁵ Kuklanın ardından gelen esnaf, hediyeleri: “iki yüz seksen üç dirhem bir gümüş gülüftan ve buhurdan, seksen bir dirhem bir şamdan, dört yüz yedi dirhem leğen ve ibrik, yüz yirmi üç dirhem bir abdest ibriğini bin otuz yedi dirhem bir gümüş sini...”⁶⁶ olarak sunmak üzere getirmektedirler. Ardından yine hayvancılık ile bağlantılı diğer esnafın sırası gelmektedir. Önce aşçı ve kebabçı esnafı, yine bir tahtırevanda şiş kebab yapan bir çırağı taşıyarak ve padişaha “... yüz elli dirhem bir gümüş maşrapa, yüz elli dirhem bir gümüş kahve ibriği, ikisi yedi yüz dirhem iki leğen ve iki ibrikten ibaret...”⁶⁷ hediyelerini sunmak üzere geçmektedirler.

⁶⁵Metin And, “Geleneksel Gösterimler”, *Osmanlı Uygarlığı*, C. II, Ed: Halil İnalcık, Günsel Renda, Kültür Bakanlığı, 3. Baskı, Ankara 2004, s. 999.

⁶⁶ Vehbi, *a.g.e.*, s. 214.

⁶⁷ *age.*, s. 214.

Minyatür 6 Esnaf Alayında Çoban ve Kasapların Geçişi, Surnâme-i Vehbi, TSMK, A.3593

Kebapçılardan sonra geçen esnaf minyatürden bakıldığında debbağlar olarak görülsede, eserin metni bize sırada salhanecilerin olduğunu söylemektedir. Minyatür üzerinden gösterisini takip edemediğimiz bu esnaf, boğazlanmış hayvanların şişirilip derisinin ve bütün uzuvlarının çıkarılmasını sergilemiştir.⁶⁸ Hemen ardından debbağlar (tabaklar) gelmiş; yine bir tahtirevan içinde rengârenk hayvan derilerini sergilemişler ve eğlenceyi arttırmak için çalgıcı (tasvirdeki zurna ve davullar), rakkaslar ve minyatürde yer almayan acayip kuklalar ile geçide renk katmışlardır. Bu iki esnaf grubunun padişaha verdiği ortak hediyeler “*beş yüz dirhem bir gümüş leğen ve ibrik, bin dirhem bir sini, iki yüz yetmiş beş dirhem gümüş şamdan ve yirmi üç adet renk renk sahtiyan*⁶⁹...”⁷⁰ dır. Çoban, kasap, kebabçı ve debbağ esnafının yer aldığı bu çift sayfalık minyatürden sonraki minyatürlü varakta ise yine hayvancılığın bir başka yan dalı olan mumcuların geçişi başlamaktadır.

Sonuç

Temeli Ahiliğe dayanan esnaf teşkilatı Selçuklulardan Osmanlılara devamlılık göstermiştir. Bu süreklilik kasap esnafı için de aynen izlenebilmektedir. Selçuklulardan itibaren birbirlerine bağlı olarak çalışan çobanlık, cellalık, sellah ve kasaplık, kebabçılık ve debbağlık; Osmanlı esnaf teşkilatında daha çok sayıda esnaf grubuna bölünse de birlikte çalışmaya devam etmiştir. İncelediğimiz surnâmelerdeki minyatürlerdeki esnaf alayındaki geçiş düzeni bu birlikteliği en çarpıcı şekilde göstermektedir.

Yaptığımız incelemede Osmanlı döneminde yazılan edebi eserler ve surnâmelerde yer alan minyatürlerin kasaplık mesleğine ilişkin pek çok ipucu taşıdığı ve bu ipuçlarının dönemin yazılı kaynakları tarafından doğrulandığını gördük. Bu ipuçları, başta kasap dükkânının düzeni, kasap aletleri, kasap giysileri, hayvan kesimini göstermektedir. Ayrıca surnâmelerdeki esnaf alayında diğer zanaatkâr esnaf kadar gösterişli mesleği ve görünümü olmayan kasapların bile bu geçiş için son derece itina gösterdiği görülmektedir. Vehbi'nin Surnâmesinde koçların boynuzları yaldızlanmış, işlemeli ipek kumaş ve altın kemer giydirilmiş; öküzler at gibi süslenip eğlerlenmiştir.

⁶⁸ *age.*, s. 214.

⁶⁹ Sahtiyan: Sepilenerik boyanmış ve cilalanmış deri. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 25. Baskı, Ankara 2008.

⁷⁰ Vehbi, *a.g.e.*, s. 215.

Bu araştırmamızın başlangıcında çıkış noktamız olan Osmanlı minyatürlerinin sosyal hayatı araştırmak için tarihsel belge değeri taşıdığı savımız, araştırmamız sonucunda minyatürlerdeki detaylar ve bu detayların yazılı kaynaklarla örtüşmesi ile doğrulanmıştır.

Kaynaklar

- And, Metin, “Geleneksel Gösterimler”, *Osmanlı Uygarlığı*, C. II, Ed: Halil İnalıcık, Günsel Renda, Kültür Bakanlığı, 3. Baskı, Ankara 2004.
- And, Metin, *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 65, İstanbul 1998.
- And, Metin, *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004.
- And, Metin, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul 2007.
- Atıl, Esin, *Levni ve Surname Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*, Koçbank, İstanbul 1999.
- Ayan, Gönül, “Sevâkıb-ı Menâkıb ve Mevlâna”, *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi Selçuk Üniversitesi Yayını*, Konya 2004.
- Bağcı, Serpil, Çağman, Filiz, Renda, Günsel, Tanındı, Zeren, *Osmanlı Resim Sanatı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski zamanlarda İstanbul Hayatı*, hzl. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, 2. baskı, İstanbul 2001.
- Behar, Cem, *A neighborhood in Ottoman Istanbul: fruit vendors and Civil Servants in Kasap İlyas Mahalle*, State University of New York Press, Albany 2003.
- Bozkurt, Nebi, “Kasap”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 534-535.
- Demirtaş, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği H. 1100-1200/M. 1688-1786*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, C. I, hzl. Seyit Ali Kahraman, Yücel Ali Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Evren, Burçak, *Osmanlı Esnafi*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.
- Göktaş, Uğur, “Kasaplar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 478-479.
- İnalıcık, Halil, “İaşe”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 116-119.

- İpşiroğlu, Mazhar Ő., *İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- Mahir, Banu, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi I. Cilt*, ev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- İstanbul Ansiklopedisi Yayın Kurulu, "Mezbahalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 446.
- Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri I.-II. Cilt*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Elif Kitabevi, İstanbul 2006.
- Taner, Ergin, *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat - Belge ve Fotoğraflarla*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.
- Tansuğ, Sezer, *Şenlikname Düzeni*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1993.
- Vehbi, *Surname Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı*, hzl. Mertol Tulum, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.
- Vehbi, Seyyid, *Surname*, hzl. Reşad Ekrem Koçu, Küçük Tarih Kütüphanesi serisi: 1, çığır Kitabevi, İstanbul, 1939.
- Yeşilkaya, Neşe, "Transformation of Istanbul in the Early Nineteenth Century", *International Gazimagusa Symposium 2004 Medi-Triology: Momentum, Metamorphosis, Manifesto*, 12-16 April 2004, Eastern Mediterranean University, Gazimagusa, Northern Cyprus, 396-402.
- www.gittigidiyor.com, 18.11.2010, 25.01.2011.
- baysungur.blogcu.com/KAGITHANE%20%20TARIHI, 20.01.2011.
- www.steps365.com/haber_detay.php?haber_id=1235, 20.01.2011.